

Pri Zbornici – Zvezi je izšla knjiga Zaščitne sestre

MARJETA BERKOPEC, IRENA KERŠIČ

Ob mednarodnem dnevu medicinskih sester je izšla knjiga z naslovom Zaščitne sestre, ki predstavlja poklon izjemnim ženskam, ki so zaznamovale začetek in vzpon poklica medicinskih sester na Slovenskem. Zbornica – Zveza z izdajo monografije obeležuje 100-letnico ustanovitve Šole za sestre pri Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani (ustanovljena 18. avgusta 1923, s poukom pa je začela 3. januarja 1924) ter 60-letnico ustanovitve Zveze društev medicinskih sester Slovenije.

Avtorici Marjeta Berkopec in Irena Keršič, članici Delovne skupine za ohranjanje zgodovine zdravstvene in babiške nege pri Zbornici – Zvezi, sva knjigo Zaščitne sestre predstavili na pogovornem večeru 8. maja 2023 v dvorani Alme Karlin v Cankarjevem domu v Ljubljani. Pogovor sta vodili predsednica Zbornice – Zveze Monika Ažman in znanstvena sodelavka Inštituta za novejšo zgodovino, recenzentka knjige dr. Dunja Dobaja.

Zgodovino zdravstvene nege v Sloveniji so zaznamovale ženske. V poklic zaščitne sestre in otroške negovalke so na začetku in večino preteklega stoletja vstopale samo ženske. Profesiji zdravstvene nege so dajale utrip, strokovno in življenjsko moč. Med njimi jih je veliko, ki jih ne doseže zgodovinski spomin, niso del učbenikov, pa vendar naredile zdravstveno nego edinstveno, zanimivo in nujno potrebno. Predvsem pa so razvijale stroko in poklicno pripadnost, nudile profesionalno skrb in človeško toplino. Razvijale so profesionalne vrednote, ki jih stroka spoštuje še danes.

V knjigi so osvetljene zgodbe posameznic, umeščene v časovni okvir in vsebino njihovega delovanja. Pred pozabo so ohranjeni znani in neznani obrazi, ki so zaznamovali preteklo stoletje vzpona poklica, danes znanega pod nazivom medicinska sestra. Bolničarke, strežnice, šolane sestre bolnikov oz. bolniške negovalke, oskrbne/skrbstvene sestre, zaščitne sestre in otroške negovalke so v naslovu knjige združene v enoviti naziv zaščitne sestre, vendar v vsebini knjige dobijo imena ter postanejo individualno in skupinsko prepoznavne. Ni naključje, da sva se raziskovanja lastne poklicne zgodovine lotili ženski. Kot medicinski sestri in nešolani zgodovinariki predstavljava njihovo plat zgodb, ki so bile prepogosto zamolčane in spregledane.

Uvodno poglavje v knjigi predstavlja sistem izobraževanja za poklice v zdravstveni negi v Avstro-Ogrski. Vračanje v čas monarhije je za razumevanje razvoja zdravstvene nege na Slovenskem pomembno. Za področje strokovnega negovanja v vojnih razmerah, bolniške nege in zdravstveno-

socialnega dela so se na Dunaju šolale tudi Slovenke in prinesle znanje in izkušnje v naše kraje. Vidne so Jožefina Bezljaj, Olga Cvahte, Pavla Bones in Angela Boškin. Zdravniki, nosilci zdravstvene dejavnosti in medicine, so bili prvi, ki so uvajali socialnomedicinske nadzore, vendar so jim sledile strokovno izobražene sodelavke v zdravstvenih timih, kjer so prevzemale tudi samostojno vlogo. Na področju zdravstveno-socialnega dela so jih z ustanovitvijo posvetovalnice za matere in otroke na Jesenicah v letih 1919 do 1922 na pobudo Angele Boškin in po prizadevanjih Alojzije Štebi ter ob sodelovanju zdravnika Frančiška Kogoja celo prehitile.

Na izobraževanje zaščitnih sester je vplivalo nekaj zdravnikov, ki jih je na tem mestu treba omeniti. To so bili Andrija Štampar, idejni vodja na področju socialne medicine v novonastali Kraljevini SHS. V Sloveniji je Štamparjevi zamislil sledil Ivo Pirc, direktor Higienkega zavoda v Ljubljani. Matija Ambrožič je bil pobudnik ustanovitve šole za zaščitne sestre. Žal premalo poznan in vedno v senci Ambrožiča in Pirca je bil zdravnik Bogoljub Dragaš, prvi ravnatelj in velik podpornik zaščitnih sester in otroških negovalk. Vsi omenjeni so se zavedali, da krepitev nacionalnega zdravja ne more biti monopol zdravnikov in da za udeležanje socialnomedicinskih načel potrebujejo strokovne sodelavce, ki se bodo vključili v aktivno delo na terenu. Bili so med redkimi izjemami, ki so v zaščitni sestri prepoznali kompetentne strokovnjakinje in sodelavke.

Medvojno obdobje je v Kraljevini SHS/Jugoslaviji na področju izobraževanja za poklice v zdravstveni negi zaznamovalo ustanavljanje strokovnih šol, katerih ustanovitelji so bili različni. Izobraževanje na petih šolah, od katerih izstopajo Škola za sestre pomočnice v Zagrebu, Škola za nudilje v Beogradu in Šola za zaščitne sestre v Ljubljani ni potekalo po enotnem modelu. Poleg dolgoletnega neenotnega imenovanja diplomantk ob zaključku šolanja (sestra pomočnica, nudilja, zaščitna sestra) je prineslo dolgoletna prizadevanja za enovito pravno podlago na področju izobraževanja, zaposlovanja, zdravstvenega in socialnega zavarovanja, delovne oblike, strokovnega izpopolnjevanja in društvenega delovanja. Do poenotenja na državni ravni je prišlo po drugi svetovni vojni, ko je država z zakoni in podzakonskimi akti poenotila šolanje na vseh štiriletnih strokovnih zdravstvenih šolah. V Sloveniji so bili pridobljeni strokovni nazivi bolničarka (z narejenim dodatnim izobraževanjem), otroška negovalka in zaščitna sestra združeni v naziv medicinska sestra, čeprav je bil podan predlog za zdravstveno sestro, ki je bolj opredelil njihovo samostojno in neodvisno vlogo v zdravstvenem sistemu. Naziv medicinska sestra je veljal za vso državo. V laični in strokovni javnosti se je do danes, žal vse prepogosto, ohranil samo še naziv "sestra", ostanek preteklosti s simboliko ženske z dobrimi nameni.

Osrednji del knjige je posvečen zaščitnim sestram, ki so postavile temelje visokošolskemu izobraževanju prihodnjih medicinskih sester in nosilk stroke zdravstvene nege na Slovenskem. Ljubljanska šola za zaščitne sestre je v dvaindvajsetletnem obdobju delovanja, od prvega vpisa leta 1924 do zadnje diplome leta 1946, izobrazila 263 zaščitnih sester. Skupen naziv zaščitna sestra zajema enoletno izobraževanje (z nazivom otroška zaščitna sestra), dvoletno (z nazivom dečja zaščitna sestra in dojenška negovalka) in triletno (z nazivom

zaščitna sestra). Zaščitna sestra je lepo ime. Predstavlja preventivno vlogo – zaščito, v avstrijskem izobraževalnem sistemu tudi odgovornost za nego bolnikov. Po navedbi Majde Šlajmer Japelj so se skrbstvene sestre, ki so v lokalni skupnosti delovale po prvi svetovni vojni, preimenovala v zaščitne sestre kmalu potem, ko je bila na podlagi izobraževalnega sistema, jasno definirana vsebina njihovega dela. Ime zaščitna sestra zelo nazorno pojasni njihovo delovanje v odnosu do družbe in izhaja tudi iz naziva in poslanstva ustanove, kjer je bila ustanovljena prva šola (Šola za sestre v Zavodu za zdravstveno socialno zaščito dece).

Zaščitne sestre so delovale predvsem na področju zdravstvene in socialne preventive. V stroki zdravstvene nege jih navajamo kot predhodnice socialnih delavk in današnjih patronažnih medicinskih sester. Skupaj z zdravniki so se enakovredno vključile v pionirsko delo pri postavljanju temeljev socialne medicine in javnega zdravja na Slovenskem. Delovale so izrazito preventivno. Najpogosteje so jih nameščali v zdravstvene domove, šolske poliklinike, otroške posvetovalnice, dispanzerje in otroška okrevališča. V preventivnih socialnozdravstvenih ustanovah so se vključevale v zdravstveno socialno zaščito mater in otrok, v boj proti tuberkulozi, v akcije za preprečevanje alkoholizma in z zdravstvenim poučevanjem prebivalcev. V zdravstvenih domovih, ki so jih na novo ustanavljali po državi, so bile marsikje na začetku delovanja nameščene samo zaščitne sestre, zdravnik je prihajal le občasno. Tako je na primer šolska poliklinika v Novem mestu od leta 1931 do 1936 imela zaposleno le zaščitno sestro. Prav tako so same delale v antitrahomskih ambulantah v Prekmurju, kamor je zdravnik prihajal samo enkrat tedensko za zdravljenje najtežjih primerov. Ni zanemarljiva njihova vloga pri promociji higiene in zdravega načina življenja. Večji del zdravstvenovzgojnega dela so opravile prav zaščitne sestre, ki so kot potujoče učiteljice delale na terenu, pošiljali so jih v najbolj oddaljene kraje. Promocija zdravstvene kulture med prebivalci je potekala v obliki ljudske zdravstvene šole, kamor je spadalo individualno poučevanje, priprava zdravstvenih predavanj, organizacija zdravstvenih poučnih tečajev in higienskih razstav. Če zdravstveno poučevanje postavimo v širši kontekst tistega časa, naloga zaščitnih sester ni bila lahka. Med neizobraženim kmečkim prebivalstvom je bilo treba najprej premagati strah in nezaupanje do novotarjev, ne nazadnje tudi strah do izobražene ženske. V zapisih Angele Boškin beremo, da ljudstvo ne mara naukov: »Vajeno je svojih starih običajev in od tega ne pusti.« Hišnih obiskov ljudje niso bili vajeni, še bolj jih je presenečalo, da se kdo zanima za njihove otroke in zdravstveno stanje. Podatki, ki so jih zbirale zaščitne sestre na terenu, je higienski zavod uporabil v statistične namene. Sodelovale pa niso samo pri zbiranju podatkov. S pripravljanjem predlogov za izboljšanje socialnega stanja, mater, otrok in družine ter osebnimi intervencijami pri ustreznih institucijah so bile vpete v socialno delo in skušale pomagati najbolj pomoči potrebnim.

Zaščitne sestre so z dekreti nameščali v najbolj oddaljene in zaostale kraje. Niso imele lahkih pogojev dela, njihov delovnik ni imel časovnega okvirja, raztegnil se je čez cel dan, ob vsakem vremenu so peš premagovale velike razdalje: »In kadar se po dolgi verigi obiskov pri bolnikih, porodnicah in dojenčkih pod večer vsa utrujena vrneš domov, hajdi, priprav

se na predavanje, pojdi na razstavo in dajaj nauke ljudem, delaj v pisarni in vse mogoče reči.« Soočale so se s težkimi etičnimi dilemami: »Kako naj mater učim priprave dietetske prehrane, ko nima v hiši ne mleka, ne moke, ne sladkorja, dostikrat niti posode ne, da bi v njej skuhala nekaj za otroka.« Živele so skromno, le redke so si ustvarile družino, večina je življenje posvetila poslanstvu svojega poklica. S predstavitvijo imen in življenjskih zgodb vseh diplomatk odstirava tančico z njihovih obrazov. Mnoge med njimi postajajo vidne šele z objavo imen in primkov. Številne njihove življenjske zgodbe so ostale neznane in neraziskane. Naj bodo objavljena imena spodbuda za nadaljnje raziskovanje in osvetlitev njihove vloge.

V knjigi imajo častno mesto tudi otroške negovalke, ki so bile pogosto prezrte in ves čas delovanja v senci zaščitnih sester. Prve absolventke šole za otroške sestre negovalke so se zaposlovale predvsem kot negovalke otrok pri premožnih rodbinah, kasneje kot negovalke zdravih in bolnih otrok v zavodih zaprtega tipa. Po vojni se je področje njihovega delovanja razširilo, prevzemati so začele zahtevnejše naloge na otroških oddelkih splošnih bolnišnic, v otroških bolnišnicah, otroških jaslih in otroških domovih.

O delovanju otroških negovalk, ki so po letu 1950 postale nosilke srednješolskega izobraževanja, ni veliko arhivskega gradiva. Njihovo spregledanost skušava popraviti s seznamom vseh diplomatk, ki so se izobraževale od prvega tečaja leta 1929 do zadnje generacije, ki se je v šolo za otroške sestre negovalke vpisala v šolskem letu 1960/61. Z objavo njihovih imen in življenjskih zgodb zasijejo generacije anonimne skupine žensk, ki so se več kot tri desetletja neprekinjeno izobraževale za področje pediatrične zdravstvene nege. Med njimi jih je kar nekaj, ki so pomembno zaznamovale zdravstveno nego v povojnem obdobju. Posebno mesto si zasluži otroška negovalka Anica Toni Gradišek, ki je delovala na izobraževalnem področju in kot učiteljica, mentorica in ravnateljica ostala v spominu številnih generacij medicinskih sester. Stroka jo uvršča v ozek krog raziskovalk v zdravstveni negi. Njeni bogati publicistični prispevki so še danes neprecenljiv vir podatkov. Anici Toni Gradišek gre zahvala, da se je ohranil poimenski seznam diplomatk Šole za otroške negovalke v Celju. Ljubljanska šola je namreč leta 1954 prevzela arhiv celjske šole, ki ga

je uredila v Register diplomatk. Tudi otroške negovalke so se povezale v strokovno društvo, ki se je 1972 priključilo Zvezi društev medicinskih sester Slovenije. Žal gradivo o njihovem organiziranem delovanju še ni odkrito.

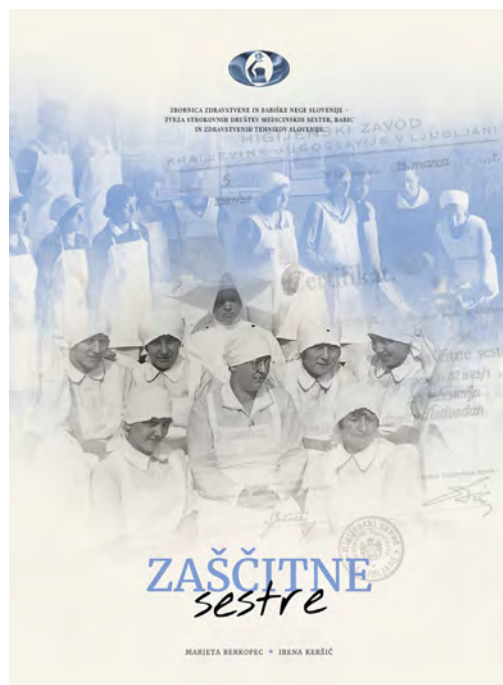
V knjigi svoje mesto dobijo tudi bolniške strežnice. Za t. i. bolniško nego so najprej skrbele članice karitativnih redov, ki so v slovenskih bolnišnicah delovale od leta 1843 pa vse do 8. marca 1948, ko so jih z odlokom odpustili. Njihovo delovanje je bilo izključno kurativno. Na Kranjskem se izobraževanje za bolniške strežnice prvič omenja leta 1908. V obliki tečajev jih je začela organizirati Vincencijeva družba v sodelovanju z deželno bolnico v Ljubljani. Pred prvo svetovno vojno so potekale resne priprave na ustanovitev strežniške šole v Ljubljani, do katere pa ni prišlo. Vojna je potrebe po strežniškem kadru povečala. Strežniški tečaji so bili organizirani v vseh večjih krajih. Bolniške strežnice in bolničarke, ki so med vojno predano skrbele za ranjence, najdemo med dobitniki odlikovanj Rdečega križa. Ohranjenih je le nekaj imen. Naj bodo spodbuda za nadaljnje raziskovanje.

Po prvi svetovni vojni se je v novoustanovljeni državi izobraževanje za bolniške strežnice nadaljevalo. Še pred sprejemom zakona o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi leta 1931, ki je predvideval ustanavljanje šol za strožno osebje, je bila v Ljubljani leta 1928 odprta dvoletna strežniška šola. Za izobraževalne bolničarske tečaje so poskrbele tudi same bolnišnice ali redovnice in organizirale tečaje za tiste, ki so že dalj časa delali pri bolnikih, saj je po novem pravilniku lahko strežniško službo opravljal samo kvalificirani kader. Leta 1939 so slovesno odprli Bolničarsko šolo Obče državne bolnice v Ljubljani, kjer je izobraževanje potekalo tudi med drugo svetovno vojno. Med vojno so se potrebe po bolničarskem kadru ponovno povečale in usposabljanje so jih začeli na legalnih in ilegalnih tečajih. V prvih povojnih letih so bili v okviru bolnišnic organizirani številni tečaji za pridobitev naziva bolničar. Obiskovali so jih bolnišničnemu delu priučeni strežniki in strežnice in so trajali od štiri mesece do enega leta. Zaradi pomanjkanja usposobljenega zdravstvenega kadra za nego bolnikov, tudi zaradi množičnega odpusta redovnic, so se po državi začele ustanavljati šole za bolničarje, ki so kot enoletne šole delovale do šolske reforme leta 1960.

Zadnje poglavje v knjigi zaključuje obdobje moderne in nakazuje prehod v sodobno zdravstveno nego. Triletna šola za zaščitne sestre se je najprej preimenovala v Šolo za medicinske sestre v Ljubljani in ji je bila leta 1954 priznana stopnja višje šole. Po vojni so sicer obstajali smeli načrti, da se sistem zdravstvenega šolstva dvigne na sistem višješolskega izobraževanja za vse obstoječe in prihodnje šole za medicinske sestre, vendar se ta zamisel ni uresničila. Zakonsko so legalizirali samo obstoj Višje šole za medicinske sestre v Ljubljani. Druge zdravstvene šole (srednja šola za medicinske sestre, babiška šola, šola za otroške negovalke in šole za bolničarje) so po šolski reformi leta 1960 vključili v sistem srednjih strokovnih šol. Šolanje na vseh zdravstvenih šolah druge stopnje je bilo podaljšano na štiri leta. Vse dotedanje nižje zdravstvene šole (šola za babice, šole za otroške negovalke in šole za bolničarje) so se reformirale, srednje šole za medicinske sestre pa samo preobrazile v štiritletne šole za zdravstvene delavce.

Raziskovanje zgodovine zdravstvene nege je tako kot vsako raziskovanje naporno delo, ki človeka povsem prevzame. Je strast, kjer se ustavi čas, kjer v nekem trenutku – morda kar sredi noči, ugotoviš novo dejstvo, najdeš odgovor, ki te je zaposloval pol leta ... četudi je to le broška, ki jo je nosila Angela Boškin na svoji uniformi ... Knjiga je plod večletnega intenzivnega dela, iskanja gradiva, neskončnega brskanja po arhivih, preverjanja številnih podatkov. Veselje in izziv je predstavljala vsaka novo odkrita fotografija. Tudi v tem je čar raziskovanja zgodovine. In ne gre pozabiti podpore številnih, ki so nama stali ob strani, naju spodbujali, priganjali, kot tudi ne gre spregledati strokovne pomoči nekaterih kolegic – posebej dr. Majde Šlajmer Japelj, ki ji je uspelo navezati neprecenljive povezave v Avstriji prav na področju zgodovine izobraževanja naših predhodnic. Lahko rečeva, da je gradivo, ki smo ga dobili iz Avstrije, pospešilo željo izdati zgodovino omenjenega področja v samostojni publikaciji.

Knjigo pošiljava v branje s prepričanjem, da je stroka z osvetlitvijo lastne zgodovine bogatejša. Poklon si zaslužijo vse predhodnice, ki so dobile imena, obaze in vsebino, ali kot sva zapisali na začetku: »profesiji zdravstvene nege so dajale utrip, strokovno in življenjsko moč«. Naj jo sedanji in prihodnjim generacijam medicinskih sester nudi tudi knjiga.

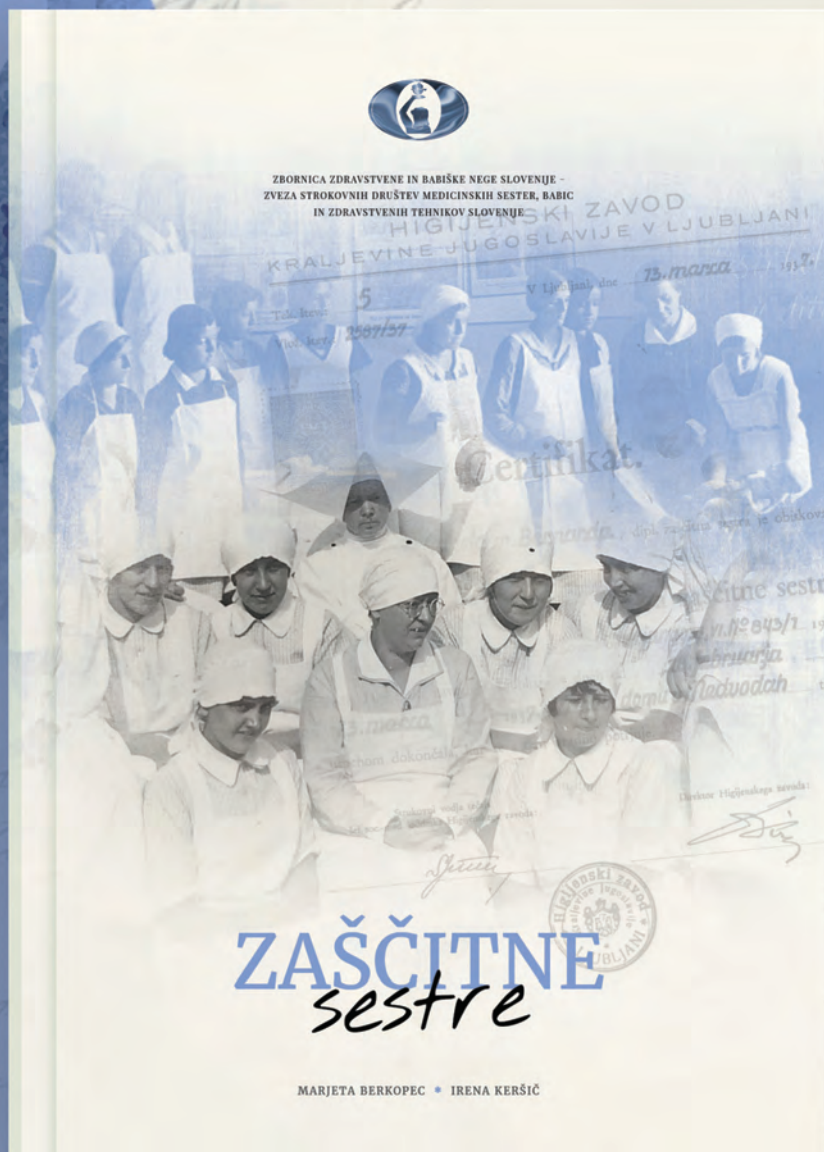


Fotografija naslovnice (Oblikovanje: Barbara Kralj)



Pogovorni večer in predstavitev knjige Zaščitne sestre. Z leve: Monika Ažman, dr. Dunja Dobaja, Marjeta Berkopec, Irena Keršič (Fotografija: Tjaša Barbo arhiv Zbornice - Zveze)

Brez spoštovanja preteklosti tudi
sedanjosti ne bi bilo.



Monografija Zaščitne sestre, ki sta jo kar nekaj let pisali Marjeta Berkopec in Irena Keršič, nam približa zgodovinski prikaz poklica medicinske sestre, z imeni in priimki nam približa posameznice, ki so na slovenskih tleh prve skrbele za bolne, velikokrat neizobražene prebivalce takratne Avstro-Ogrske.

Avtorici nam v knjigi predstavita različna zgodovinska obdobja delovanja zaščitnih sester in njihovega izobraževanja najprej na Dunaju, po razpadu Avstro-Ogrske pa v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ter nato v Kraljevini Jugoslaviji v izobraževalnih ustanovah v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Predvsem Dunaj hrani bogato arhivsko gradivo, ki priča o razvoju zdravstvene nege v slovenskih pokrajinah.

Diplomantke dunajske šole so bile tudi Josefina Bezljaj, Paula Bones, Olga Cvahte in Angela Boškin. Prav zadnja velja za začetnico moderne zdravstvene nege na naših tleh in je tista, ki ji je ta poklic pomenil poslanstvo.

Brez spoštovanja preteklosti tudi sedanjosti ne bi bilo in zato je prav, da vseh v monografiji z imeni in priimki zapisanih skrbstvenih sester, zaščitnih sester, otroških negovalk in bolniških strežnic nikoli ne spregledamo in pozabimo.



NAROČILNICA

(za pravne osebe)

Prosimo vas, da izpolnjeno naročilnico pošljete na naslov Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, Ob železnici 30a, 1000 Ljubljana ali po elektronski pošti informacije@zbornica-zveza.si.

PODJETJE: _____
NASLOV: _____
POŠTNA ŠTEVILKA IN KRAJ: _____
DAVČNA ŠTEVILKA: _____
DAVČNI ZAVEZANEC: DA NE
ELEKTRONSKI NASLOV: _____
IME IN PRIIMEK ODGOVORNE OSEBE: _____



Naročamo

»ZAŠČITNE SESTRE«

(cena knjige je 35 evrov),

število izvodov: _____

Podpis in žig: _____

Kraj in datum: _____